

Krutost nebo sebeobrana Židů v deváté kapitole knihy Ester?

Petr Chalupa

V některých starozákonních textech pohoršují čtenáře stále znovu zmínky o krvelačném násilí. Nepřipravený čtenář Bibli obvykle odkládá, když v ní narazí na texty, které v něm budí odpor popisem násilného prolévání krve nepřátel. Věřící člověk zaujímá často postoj, jako by takové texty v Písmu svatém neexistovaly. A stává se, že i velmi vzdělaní teologové ulpí někdy na doslovném znění některých příběhů a zpochybňují pak výslovně či skrytě první část křesťanské Bible.¹

Příkladem takového textu může být úryvek z deváté kapitoly knihy Ester. Ve verších 1–16 se z ohrožené židovské dívky prvních sedmi kapitol spisu stává krvelačná panovnice, která opakovaně žádá zabití nepřátel židovského národa. A nespokojí se přitom s nepatrným počtem osob. Sečteme-li všechny usmrcené nepřátele v tomto úryvku, dospějeme k číslu 75 810. Už tento údaj vede k úvahám o významu krutostí na tomto místě knihy Ester.

1. PŘEKLAD ÚRYVKU EST 9,1–16

¹ Avšak dvanáctého měsíce, měsíce adaru, třináctého dne toho měsíce – toho se týkalo královo slovo a jeho zákon měl být uplatněn – toho dne, který očekávali nepřatelé Židů, aby nad nimi získali moc –, se tento den změnil v den, kdy Židé získali moc nad těmi, kteří je nenáviděli. ² Židé se shromáždili ve svých městech ve všech provinciích krále Artaxerxa, aby vztáhli ruku na ty, kteří jim chtěli způsobit zlo. Nikdo však před nimi neobstál, neboť bázeň před nimi padla na všechny národy. ³ A všichni velmožové provincií, satrapové, místodržitelé a správcové králova majetku podporovali Židy, neboť na ně padla bázeň před Mardocheem. ⁴ Mardocheus totiž dosáhl vysokého postavení v paláci a jeho pověst se šířila po všech provinciích; tento člověk, Mardocheus, byl stále známější a jeho postavení vyšší. ⁵ Židé pak udeřili na všechny své nepřátele mečem, zabíjením a vyhlazováním; udělali, co chtěli, těm, kteří je nenáviděli. ⁶ Na hradě v Susách zabili a vyhladili Židé pět set lidí. ⁷ Také Paršandatu, Dalfona, Aspatu, ⁸ Poratu, Adalju, Aridatu, ⁹ Parmaštu, Arisaje, Aridaje a Vaizatu. ¹⁰ Zabili deset synů Amedatova syna Amana, nepřátele Židů. Ale nevztáhli svou ruku na kořist.²

¹¹ Toho dne dospěl ke králi počet zabitých na hradě v Susách. ¹² Král řekl královně Ester: Na hradě v Susách zabili a vyhladili Židé pět set lidí a deset Amanových synů. Co udělali ve zbývajících králových provinciích? Jaké je tvé přání, aby ti mohlo být splněno? Jaký je tvůj požadavek, aby byl vykonán? ¹³ Ester odpověděla: Bude-li to král považovat za dobré, ať se umožní Židům, kteří jsou v Susách, ještě zítra jednat podle zákona platného dnes. A deset Amanových synů ať pověsí na šibenici. ¹⁴ Král řekl, aby to bylo provedeno. V Susách byl tedy vyhlášen zákon a deset Amanových synů pověsili. ¹⁵ Židé, kteří byli v Susách, se shromáždili také čtrnáctého dne měsíce adaru a zabili v Susách tři sta lidí. Ale nevztáhli svou ruku na kořist.

¹ Proti takovým postojům argumentuje PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE v dokumentu *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2004; podobně E. ZENGER, *První zákon: Židovská bible a křesťanství*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1999, s. 37–51.

² Úryvek lze podrobněji členit na tři části (verše 1–10.11–15.16) pomocí třikrát uvedeného makrosyntaktického signálu v podobě věty: *Ale nevztáhli svou ruku na kořist*.

¹⁶ Zbývající Židé, kteří byli v králových provinciích, se shromáždili a postavili na obranu svých životů, aby si oddechli od svých nepřátel. Z těch, kteří je nenáviděli, zabili sedmdesát pět tisíc lidí. Ale nevztáhli svou ruku na kořist.³

2. ÚRYVEK 9,1–16 V RÁMCI KNIHY ESTER

2.1 Širší souvislosti

Jazyková analýza prvních sedmi a závěrečných tří kapitol knihy Ester vede k vyslovení hypotézy, podle níž se textový „materiál“ kapitol 1–7 znovu objevuje v kapitolách 8–10.⁴ Po stránce významové se v prvních sedmi kapitolách připravují charakteristiky, na které závěrečné tři kapitoly navazují s naprostou samozřejmostí. V úryvku 9,1–16 můžeme z těchto charakteristik zdůraznit: Ester má jako královna volný přístup ke králi, který nejen neodmítne podpořit opatření k záchraně Židů, ale který se dokonce táže na její další prosby a žádosti. Nepřátele Židů postihuje krutost, kterou se předtím sami vyznačovali ve vztahu k Židům.

2.2 Text bezprostředně předcházející

Osmá kapitola souvisí těsně s devátou a připravuje ji vyprávěním o rozeslání nového spisu, sepsaného Mardocheem na králův pokyn pro záchranu Židů, neboť údajně *spis napsaný královým jménem nelze vzít zpět* (8,8). V záměrech nového spisu bychom si měli všimnout, že *král dovolil Židům..., aby bránili svůj život..., aby zahubili všechnu válečnou moc... těch, kteří by je napadli...* (8,11). Osmá kapitola stanoví takto pro devátou, že bude popisována sebeobrana napadených, nikoli bezuzdné krveprolévání.

2.3 Text bezprostředně následující

Zbývající část deváté kapitoly (verše 17–32) se zabývá důsledky předtím popisovaných událostí. Sami zachránění Židé činí den klidu po odražení útoku *dnem radostného hodování* (9,18). Mardocheus a Ester ustanovují každoroční slavení svátků purim jako připomínku dní, *v nichž si Židé odpočinuli od svých nepřátel* (9,22). Celé předcházející vyprávění je tedy z tohoto pohledu etiologickým odůvodněním svátků purim. Ohledně závěrečných tří veršů v desáté kapitole se komentátoři vesměs shodují v názoru, že jde o dovětek, jehož cílem je oslava Mardochea.⁵

³ Nový překlad je pokračováním projektu *Českého katolického překladu*. K východiskům a záměrům projektu viz *Pentateuch: Pět knih Mojžíšových*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 9–11.

⁴ Srov. P. CHALUPA, *Královna Ester: Kniha Ester v pohledu synchronním a diachronním*, Svitavy: Trinitas, 1999, s. 17–20.

⁵ Např. D. J. A. CLINES, *The Esther Scroll: The Story of the Story*, Journal for the Study of the Old Testament: Supplement Series 30, Sheffield: JSOT Press, 1984, s. 25.

3. FORMULACE V ÚRYVKU EST 9,1–16, KTERÉ MOHOU VÉST K SPRÁVNÉMU POROZUMĚNÍ

toho (dne) se týkalo královo slovo a jeho zákon měl být uplatněn

Jeden z možných pohledů na knihu Ester chápe tento spis jako satiru na nezměnitelnost perského práva. Jednou vydaný zákon se podle tohoto pojetí nesmí už nikdy změnit. Ve vyprávění se však setkáváme se situací, v níž se podstatně změnila okolnosti a obsah zákona se jeví jako velmi problematický.⁶

První verš deváté kapitoly se zmiňuje o dni, v němž *měl být králův zákon uplatněn*. Tento zákon byl vydán na Amanův podnět (3,14) a měl vést k vyhlazení Židů v perské říši. Není divu, že tento den *vyhlíželi nepřátelé Židů, aby se jich zmocnili*. Předcházející text knihy Ester zná ovšem také později vydaný zákon, který v kritický den povoloval Židům bránit život a nenechat se zahubit (8,13). Čtenář takto sestaveného textu očekává střet obou skupin, k němuž musí dojít na základě protichůdných zákonů. Zároveň je mu jasné, kdo tento střet vyprovokoval, kdo je útočníkem a kdo se brání.

Nacházíme zde jeden z charakteristických rysů celých dějin starozákonního Izraele. Národu často podmaňovanému starověkými velmocemi nezbyvalo obvykle nic jiného než zachránit alespoň holý život v ohrožení od vojensky mnohem zdatnějšího protivníka. Obrazy válečného násilí ve Starém zákoně pocházejí z každodenní zkušenosti mnoha generací.⁷ V žádném případě nejsou dokladem krutosti izraelského národa.

se tento den změnil

Zvrat v předpokládaném vývoji událostí byl sice umožněn Mardocheovými dopisy, nebylo však jisté, jak dopadne střet mezi Židy a jejich nepřáteli. Čtenář je těmito slovy upozorněn, že došlo k nečekané změně. V hebrejštině použité sloveso *h-p-k* (v modifikaci nifal vyjadřující trpný rod) může být jazykovým prostředkem odkazujícím na Hospodinovo jednání.⁸ V Deuteronomiu narazíme na totéž sloveso ve formulaci, v níž je Hospodin přímo uveden jako ten, kdo změnu vyvolává: *Hospodin, tvůj Bůh, však nechtěl Bileama vyslyšet; Hospodin, tvůj Bůh, obrátil* (v hebrejštině *h-p-k*) *kvůli tobě kletbu v požehnání, neboť Hospodin, tvůj Bůh, tě miloval* (Dt 23,6). Účast bohů na střetech mezi lidmi není zvláštností izraelského pojetí dějin. Jde o koncepci, která je ve starověkém Orientu velmi rozšířená.⁹

Ani na tomto místě, podobně jako v celé knize Ester, není však zmíněn Bůh ani vlastním jménem JHVH, ani obecnějším označením EL nebo ELOHIM. Jde o jeden z nápadných rysů hebrejského textu tohoto biblického spisu. Tážeme-li se ovšem

⁶ Srov. K. J. A. LARKIN, *Ruth and Esther*, Sheffield: Academic Press, 1996, s. 68.

⁷ Srov. C. BULTMANN, „Friedensvisionen im Alten Testament und für Leser des Alten Testaments,“ in *Religion, Gewalt, Gewaltlosigkeit: Probleme – Positionen – Perspektiven*, ed. C. Bultmann, B. Kranemann a J. Rüpk, Münster: Aschendorff, 2004, s. 161.

⁸ Podle A. Meinholda odkazuje na svobodnou Hospodinovu milost: A. MEINHOLD, „Theologische Erwägungen zum Buch Esther,“ *Theologische Zeitschrift* 34 (1978): 331.

⁹ K funkci takových textů v Bibli se vynikajícím způsobem vyslovuje M. PRUDKÝ, „Takzvané ‚svaté války‘ ve starověkém Orientu a ve zvěstování Bible,“ *Zpravodaj společnosti křesťanů a Židů*, č. 50 (2004): 8–15. Dostupné rovněž na <http://www.etf.cuni.cz/~prudky/pdf/04skz50-svate-valky.pdf>.

v souvislosti s popisovanými násilnostmi po důvodu vynechání přímého označení Boha, může být jednou z odpovědí snaha vyhnout se spojování Boha s násilím, ke kterému dochází mezi lidmi. Autor textu chtěl pravděpodobně zabránit, aby Bůh byl spojován s lidskými omyly a chybami, s lidským násilím a násilnou obranou.¹⁰

Židé se shromáždili..., aby vztáhli ruku na ty, kteří jim chtěli způsobit zlo.

Autor textu se ironicky vrací k slovnímu spojení, kterého už použil, když mluvil o záměrech dvořanů, kteří chtěli *vztáhnout ruku na krále* (2,21; 6,2), nebo o úsilí Amana, který chtěl *vztáhnout ruku na všechny Židy* (3,6; 8,7). Po stránce významové chce tak zdůraznit: Kdo se odváží „vztáhnout ruku na Židy“, bude potrestán stejně jako ten, kdo „chtěl vztáhnout ruku na krále“. Zřetelná narážka na zákon odplaty nabízí interpretaci násilností z hlediska starší izraelské moudrosti: *Kdo kope jámu, sám do ní padá, kdo valí kámen, na toho se svalí* (Př 26,27).

Zejména pak s ohledem na text následující v první části 5. verše – *Židé pak udeřili na všechny své nepřátele mečem, zabíjením a vyhlazováním* – je pro správnou interpretaci nezbytné uvědomit si, že ze strany Židů šlo o obranu vůči těm, kteří jim chtěli způsobit zlo.

bázeň před Židy (Mardocheem) padla na všechny národy

Hebrejské substantivum *pachad* by se mělo do češtiny překládat spíš slovem „bázeň“ než výrazem „strach“ (takto překládá Český ekumenický překlad). „Bázeň“ je totiž bližší významu „posvátná úcta“, o níž se zde hovoří, kdežto „strach“ může navozovat pouze představu odstrašení těch, kteří by se jinak na Židy vrhli.

O bázi před Židy se dozvídáme už v předcházející kapitole (8,17), v deváté je novinkou bázeň před Mardocheem. Ten byl totiž známý jako autor spisu, podle něhož se Židé mohli před útočníky bránit.

Ve Starém zákoně se častěji vyskytuje slovní spojení „bázeň před Hospodinem“ (např. 1 Sam 11,7; 2 Kron 14,13; 17,10) nebo „bázeň před Bohem“ (např. 2 Kron 20,29). Nechce-li ovšem autor textu uvádět ani vlastní Boží jméno, ani obecnější označení Bůh, dostává se v obvyklém slovním spojení na Boží místo národ (Židé) nebo jeho představitel (Mardocheus). Slovní spojení „bázeň před Hospodinem (Bohem)“ vystihuje obvykle lidské obavy vyvolané působením Boží transcendence. V tomto případě dochází k posunu obvyklého významu: Zastane-li se Hospodin svých vyznavačů, vynucuje si takto úctu dokonce i ze strany těch, kteří se k němu či k jeho lidu chovali nepřátelsky. „Bázeň před Židy“ u všech národů není pak projevem vypjatého nacionalismu, který má blízko k násilí vůči druhým, ale snahou prosadit úctu k Bohu, který se sice ve vyprávění přímo nevyskytuje, který však je zastoupen svým lidem.

¹⁰ Takto např. A. MEINHOLD, *Das Buch Esther*, Zürcher Bibelkommentare: Altes Testament 13, Zürich: Theologischer Verlag, 1983, s. 110.

Židé zabili... deset synů Amedatova syna Amana

Amanovi synové se objevují ve vyprávění až na tomto místě. Počet deset naznačuje, že jejich zabitím je úplně vyhlazen Amanův rod. Zůstane-li čtenář omezen na tyto poznatky, ptá se právem, jaký význam má taková funkce vystupujících osob. Odpověď je třeba hledat v První knize Samuelově (1 Sam 15). V knize Ester je totiž Aman několikrát uveden jako Agagita, tedy potomek amaleckého krále Agaga (3,1; 8,5). Saul daroval tomuto poraženému nepřátelskému králi život. To však bylo proti Hospodinovu příkazu a spolu s dalšími podobnými přestupky to vedlo k Saulovu pádu.

V Amanově snaze vyhladit Židy v perské říši ožívá starodávné nepřátelství mezi Amalečany a Izraelity, mezi potomky Agagovými a potomky Saulovými. Mardocheus je totiž už ve druhé kapitole uveden jako potomek Saulova otce Kiše (Est 2,5). Zabití deseti Amanových synů má ujistit Židy žijící v perské říši, že na tomto území definitivně skončila hrozba ze strany Amalečanů.¹¹ Potom ani pozdější Esterin požadavek – *deset Amanových synů ať pověsí na šibenici* – není projevem zaslepené pomstychtivosti, ale vychází z poměrů ve společnosti, která klade velký důraz na veřejně prokazované pocty či zahanbení. Pověšení zabitých Amanových synů na šibenici je veřejnou potupou nepřátel Židů.

(Židé) nevztáhli svou ruku na kořist

Tato formulace se vyskytuje v krátkém úryvku třikrát. Slovní vazba „vztáhnout ruku na někoho nebo na něco“ zvýrazňuje jinak nenápadné rozlišení: Židé sice *vztáhnou ruku na ty, kteří jim chtěli způsobit zlo* (9,2), *nevztahují však svou ruku na kořist*, i když jim to bylo královským výnosem výslovně povoleno (8,11). Význam této poznámky odhalí opět souvislost s vyprávěním o střetu mezi Amalečany a Izraelity v První knize Samuelově (1 Sam 15). Saul si tehdy přisvojil část kořisti, avšak porušil tím výslovné Hospodinovo nařízení. Židé, kteří se brání v perské říši, chtějí napravit provinění svého předka. Tento detail má zdůraznit charakter boje, jehož cílem nebylo obohatit se kořistí,¹² ale zachránit život.

ať se umožní Židům... ještě zítra jednat podle zákona platného dnes

Nemá snad krvelačnost královny Ester žádné meze? Vždyť o život přijde dalších tři sta lidí! A celkový počet zabitých v perské říši dosáhne 75 810!

Není snadné správně porozumět textům, které při prvním čtení působí až odpudivě pro násilnosti, které se v nich vyskytují. Jestliže však chceme vnímat záměr knihy Ester, musíme si znovu uvědomit, že i na tomto místě jde o sebeobranu napadených Židů. V Susách muselo na Židy zaútočit následujícího dne po právně zaručené obraně dalších 300 nepřátel. Zásahy Židů nemají přitom ani v jednom případě ráz nekontrolovaného výbuchu pomstychtivosti. Ester jedná jako moudrá záchránkyně

¹¹ Z hlediska intertextuálních vztahů jsou důležité výzvy k vyhlazení Amalečanů v Ex 17,8–16; Dt 25,17–19.

¹² Srov. M. V. Fox, *Character and Ideology in the Book of Esther*, 2. vyd., Grand Rapids: Eerdmans, 2001, s. 115.

svého lidu. Obrana je vždy „úředně“ povolená a královskou autoritou sledovaná. Vysoký počet zabitých má rovněž symbolický význam. Jde o dění, které proběhlo v celé říši, které má takřka univerzální charakter. Sebeobrana je nezbytná ve světě, v němž je takové množství nepřátel.

V následujícím textu deváté kapitoly se dozvídáme o dvoudenním slavení svátků purim (9,17–19,21). Připustíme-li postupné vznikání textu knihy Ester v průběhu času, můžeme považovat Esterinu žádost o pokračování sebeobranu *ještě zítra* za odůvodnění, proč se svátek purim slaví v opevněných městech, stejně jako v Susách, o den později.¹³

4. VYPRÁVĚCKY NEZBYTNÉ NÁSILÍ VÝZVOU ČTENÁŘI BIBLICKÉHO TEXTU

Z hlediska historie se jeví vyvražďování celých skupin obyvatelstva v perské říši jako velmi nepravděpodobné. Peršané byli na rozdíl od Asyřanů a Babylóňanů známí svou tolerantností vůči podrobeným národům. Nechtěli je rozdrtit, ale podporovali jejich kulturní a náboženskou identitu.¹⁴

Právem si tedy můžeme položit otázku, jakou funkci má násilí vyličené v deváté kapitole knihy Ester, jestliže popisované události neproběhly tak, jak se o nich vypráví. Zorný úhel může být u každého čtenáře poněkud odlišný. Odpovědi na položenou otázku může pak být několik:

- Nenásilný happy end v osmé kapitole knihy Ester by zřejmě zlehčoval brutalitu reálných poměrů v perské říši, kterou chce připomenout první část deváté kapitoly.¹⁵
- Máme před sebou typický případ protikladného vyličení dějin („counter-history“). Minulost je popisována z hlediska poražených a utlačovaných takovým způsobem, že z utlačovatelů činí politováníhodné postavy a poražení se jeví jako vítězové.¹⁶
- Vyprávění odůvodňuje slavení záchrany Židů svátkem purim, ujišťuje židovský národ o vysvobozujícím Bohu navzdory všem pokusům o vyhlazení, s nimiž se setkáváme v dějinách.
- Text chce zabránit tomu, aby k něčemu podobnému znovu došlo. Nehodlá oslavovat násilí, ale chce mu předcházet.¹⁷

¹³ Srov. M.-T. WACKER, „...ein großes Blutbad“: Ester 8–9 und die Frage nach der Gewalt im Esterbuch,“ *Bibel heute* 167, č. 3 (2006): 14.

¹⁴ Srov. R. ALBERTZ, *Religiongeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*, sv. 2, *Vom Exil bis zu den Makkabäern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, s. 469.

¹⁵ Srov. M.-T. WACKER, *Ester: Jüdin, Königin, Retterin*, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2006, s. 36.

¹⁶ Srov. J. ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München: C. H. Beck, 1992, s. 83n.

¹⁷ Srov. L. M. DAY, *Esther*, Abingdon Old Testament Commentaries, Nashville: Abingdon Press, 2005, s. 156.

Cruelty or Self-defense in the Book of Esther

Keywords: Old Testament; Exegesis; Violence in the Bible

Abstract: Violence in the Bible has become a sore point in our times. There are thousands of killed enemies of Jews in the ninth chapter of the book of Esther. Was Esther really a bloodthirsty queen? Are Jews really a violent nation? The civil war depicted in the book of Esther is historically not verifiable in the Persian kingdom. The mentioned violence serves as a “counter-history” (J. Assmann). The past is described from the point of view of the beaten and the oppressed in the manner that the oppressors appear as pitiful persons and the winners as beaten. The biblical text does not celebrate the violence; it wants to prevent such events as the annihilation of the whole nation.